

Wat moet een laat-blinde met beeldende kunst?

George Kabel

Uit: Mensenleven september 1996

Net blind geworden en schoorvoetend de nieuwe weg inslaand van het betasten van beeldhouwwerken, werd bij mij twijfel en ambivalentie gezaaid. Enerzijds zag ik de tactiele waarneming als een nieuw en bruikbaar perspectief. Anderzijds begon ik me af te vragen of beeldende kunst überhaupt nog wel iets voor me kon betekenen. Voorheen, in mijn ziende periode, bezocht ik met regelmaat musea en exposities. Dat veranderde toen er kokervisus ten gevolge van RP ontstond. Ik ging dermate slecht zien dat ik moest stoppen met tekenen en schilderen. Ik trok me ook terug uit een clubje van amateurschilders. Naarmate het zicht verder afnam, kwam mijn interesse voor de beeldende kunst steeds meer op de achtergrond te liggen. Ik was teveel met mezelf bezig en voor kunst, uitgezonderd muziek, was geen plaats. Immers wat heb je er aan als je het niet meer kunt zien? Ik had van kinds af aan alleen met het zien ervaren en waarderen van beeldende kunst bezig gehouden. Met je vingers aan andermans spullen komen, was taboe; in musea was (en is) het aanraken van kunst ten strengste verboden.

Tijdens mijn revalidatie op het Loo Erf hoorde ik van anderen over hun ervaringen met het aanraken van kunst. Ik kon me in eerste instantie daar niet zoveel bij voorstellen. Het viel me ook op dat er maar weinig blinden waren die belang stelden in beeldende kunst. Hun opvattingen over wat kunst voor hen betekende, konden me niet boeien. Integendeel zelfs, mijn scepsis groeide en kreeg de overhand. Ik had vanuit mijn achtergrond heel andere ideeën daarover. Desondanks ging ik toch een keer mee met een groepje mede-revalidanten voor een excursie naar de beeldentuin van het museum Kröller-Müller op de Hoge Veluwe. Het aanraken van beeldhouwwerken was toegestaan. Maar dat viel niet mee. Er waren ten eerste veel abstracte beelden met ruwe of zelfs scherpe oneffenheden die zich moeilijk tot een voorstelling lieten omzetten. Door de wanorde in oneffenheden op de oppervlakten verloor ik het overzicht op de totale vorm van het kunstobject. Ook de meters hoge objecten waren niet meer te omvatten en daarmee onbereikbaar. Er stonden gelukkig wel enkele figuratieve beelden die zich gemakkelijker lieten interpreteren. Al voelde ik wel gêne en alle blikken op me gericht als ik na wat aftasten er achter kwam dat ik aan de geslachtsdelen van menselijke figuren zat te voelen. Een andere lastig probleem was de context. De ruimte waarin een kunstwerk zich bevindt, is ook bepalend bij de esthetische beleving. En deze was niet af te tasten. Beelden kunnen ook verschrikkelijk smerig zijn: zand, dennennaalden, mos, stof, spinrag en vogelpoep.

Waar ik vooral moeite mee had, was het mooi vinden van, het aangesproken worden door, of het onder de indruk zijn van een object. Anders gezegd, ik miste de expressieve kracht. Ik

miste het gevoel dat ik vroeger ervoer bij het zien van kunst. Ik miste bijvoorbeeld het gevoel van overdonderd worden, het ontroerd raken of het domweg mooi vinden. Ik was er vanuit gegaan dat deze gevoelens ook via de tast waren op te roepen. Dat dit niet zo bleek te zijn, was teleurstellend. Mijn scepsis ten aanzien van aanraken van kunst bereikte het stadium van de overtreffende trap. Het vervelende was, dat ik deze negatieve ervaring niet uit mijn hoofd kon zetten en er over bleef piekeren.

Bij de tactiele waarneming schortte het me, bedacht ik, aan een spontaan, directe of onmiddellijke gevoelsbeleving. Zoals ik dat wel eens ondervond bij onder andere het schilderij van Barnett Newman - Red, Yellow and Blue. Bij het zien van de immense kleuren werd ik overweldigd door een unheimlich gevoel. Andere schilderijen, bijvoorbeeld die van de impressionisten, konden me ontroeren of in een bepaalde stemming brengen. Dit effect kende ik ook van de muziek. Ik vroeg me dan ook af of het mystieke, mysterieuze of het onpeilbare en dergelijke via de vingers te bemerken zijn. In ieder geval gaven de beeldhouwwerken mij dergelijke ervaringen niet. Ik was misschien teveel bezig met het onderzoekende aftasten. Het aftasten was voor mij een zeer rationeel en analytisch gebeuren. Al tastend probeerde ik stukje bij beetje een voorstelling van het gehele object te maken. Mijn energie ging vooral zitten in de rationele analyse waardoor ik wellicht niet aan de irrationele esthetische gewaarwording toekwam. Ik voelde wel de koude van het materiaal, en gladde of ruwe vlakken, rechte of kromme delen maar geen kunst. Beelden die ik vroeger gezien had en waarvan ik me herinnerde dat ze bijvoorbeeld een warme kleur of warme uitdrukking hebben, voelden nu onplezierig en onwerkelijk koud aan. Een ander voorbeeld: er is een groot verschil tussen het zien van beeldhouwde portretten en het betasten ervan. Met louter het voelen kan ik met de beste wil van de wereld niet het mysterieuze of het verleidelijke of het kille of het staren van de ogen of de spottende glimlach van een kop voelen. Ik geef toe, soms waren beelden lekker glad of rond of iets dergelijks. Maar dat is niet aan kunstvoorwerpen voorbehouden. Mijn salontafeltje is ook lekker glad en rond en toch is dat nou geen kunst, volgens kenners.

Kennelijk, zo stelde ik me voor, moest ik opnieuw leren voelend genieten en waarderen van kunst. Ik zou moeten trachten een pure manier van voelen zonder referentie met en ballast van het visuele verleden aanleren. Mijn voelen was altijd al sterk gekoppeld aan het zien en ik moest nu deze koppeling ongedaan maken. Na afloop van mijn revalidatie zette ik door met het bezoeken van exposities. De vraag of je via de tast een esthetische beleving kunt ervaren, liet me niet meer los. Ik was gaandeweg tot de overtuiging gekomen dat het mogelijk moest zijn al wist ik niet hoe en wat. Er is genoeg informatie via de vingers te verkrijgen. Maar hoe kun je via de tastzin muzische emoties beleven? En zijn deze van dezelfde orde als die van het zien of van het horen? Of anders gezegd: levert het voelen in esthetisch opzicht een eigen specifieke beleving die zich niet laat vergelijken met die van het zien of horen? Kortom, wat zou de specifieke expressieve kracht, ontleend via de tast, kunnen zijn? Bestaat voelkunst eigenlijk wel? In ieder geval was ik nooit met een kunstvorm in aanraking geweest die uitsluitend via de vingertoppen beleefd kon worden. Weliswaar maken beeldhouwers tijdens

hun werk gebruik van de tast. Maar veelal vanuit het perspectief van het zien en in combinatie met het zien. Gesprekken met andere blinde kunstbezoekers over dit onderwerp brachten mij niet verder. Sommigen vinden het aftasten van beelden gewoon lekker of spannend omdat het een soort ontdekkingsreis is. Anderen zeggen dat het voelen van een beeld voor hen een opnieuw creëren of maken van een beeld is. Met het laatste ben ik het niet eens. Het is een groot verschil of je vanuit een creatieve en persoonlijke gevoelslading vorm geeft, dus vanuit de positie van de beeldhouwer, of dat je vanuit de beschouwende positie zonder die oorspronkelijke gevoelslading het beeld aftast. Het stukje bij beetje ontdekken hoe iets er uit ziet, is ook geen scheppingsproces. Het met de ogen afzoeken van een schilderij is dat ook niet. Je schept pas als je zelf vorm geeft en niet als een ander jou een vorm oplegt. Hoe dan ook, al met al, ik kwam er niet uit. Op gegeven moment ben ik zelf gaan beeldhouwen op de jaarlijkse Kubes-beeldhouwweekenden. Ik kan overigens iedereen zo'n cursus-weekend aanraden. Het is een leuke en leerzame ervaring.

Thuis ben ik gaan boetseren. Klei laat zich snel en gemakkelijk vormen. Door het bezig zijn met de handen, het vormgeven en zoeken naar mogelijkheden van het materiaal, ben ik het voelen met de vingertoppen meer en meer gaan exploiteren en waarderen. Desondanks blijft het genoeg beleven aan beeldende kunst voor mij een moeilijk punt. Het esthetisch gevoel, dat ik vroeger bij het zien van kunst had of thans via de muziek beleef, heb ik nog niet via de vingers ervaren. Het feit dat ik er wel mee bezig wil zijn en dat ik de beeldende kunst niet kan loslaten, zegt misschien al genoeg. Ik ben er in ieder geval wel van overtuigd geraakt dat er een groot verschil is tussen het waardering van kunst via de tast en dat via het zien. Een ziende detailleert zijn waarneming vanuit het geheel. Een blinde moet precies omgekeerd te werk gaan. Hij begint bij de ervaring dat al onze kennis fragmentarisch is. Een blinde vormt zich een beeld aan de hand van details. Hij gaat van de delen naar het geheel. De ziende overziet het geheel dat meer is dan de som der delen. Kan een blinde deze extra dimensie nu ook gewaarworden. Je kunt je ook afvragen in hoeverre de benadering van de blinde persoon om een heel eigen kunstvorm vraagt en of deze te begrijpen en te waarderen is voor de zienden. Het maakt voor de interpretatie van kunst veel uit of je dat ziet of voelt. Een schilderij is een plat vlak dat in staat is een illusie te geven van een driedimensionale voorstelling. De lijnen, vlakken en kleurverschillen van beeldhouwwerken hebben ook vaak een 'bedrieglijke' werking. Dergelijke vormen van illusies, die volgens mij een essentieel bestanddeel van kunst zijn, zijn met de vingertoppen niet te voelen. De tast laat zich niet gemakkelijk misleiden. Een stok die in het water staat, lijkt geknakt. Dit is een optisch bedrog. Als je de stok voelt, dan weet je wel beter. Het is mij duidelijk geworden dat de tast nooit het zien kan vervangen of compenseren. Het zichtbare is niet altijd voelbaar te maken. Dat geldt ook voor het omgekeerde geval. Bekijken en betasten zijn wezenlijk verschillende zaken.

Waar ik nu naar op zoek ben, is het unieke esthetische gevoel dat niet via de visus maar louter via de tast kan worden ervaren. Dat vereist mijns inziens een andere attitude. Daarbij hoort misschien ook een ander vocabulaire met termen die een directere band hebben met de aanraking. In plaats van oogverblindend zou je bijvoorbeeld moeten zeggen:

vingerverdovend, of: reliëfpracht in plaats van kleurenpracht. Tintelend in plaats van oogstrelend. Andere effecten zouden wellicht ook kunnen bijdragen tot de unieke esthetische voelgewaarwording. Ik denk hierbij aan temperatuurverschillen, trillingen of schokken, luchtstromingen en dergelijke.

Graag verneem ik van anderen hoe zij met beeldende kunst omgaan. Er valt over kunstbeleving veel te zeggen al zal het ware esthetische gevoel nooit exact in woorden uit te drukken zijn.